

ДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОВИЗНАЧЕННОСТІ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ПІДЛІТКІВ

Зроблено аналіз психолого-педагогічних досліджень вітчизняних науковців із проблем соціально-трудової адаптації випускників спеціальних закладів освіти, які мають інтелектуальні порушення. Названо труднощі працевлаштування і соціалізації цих підлітків та чинники, якими вони обумовлені. Показано доробки української дефектологічної науки, що сприяли становленню й розвитку професійного-трудового навчання учнів з порушеннями розумового розвитку в Україні: врахування індивідуальних пізнавальних можливостей, особистісних потреб; застосування диференційованого підходу до комплектування класів; формування мотиваційної сфери дітей; створення системи професійно-трудового навчання в закладах освіти. Наведено основні положення нормативно-правової бази, які регулюють організацію професійно-трудового навчання в спеціальній загальноосвітній школі в сучасних умовах. Показано роль і місце вчителя-дефектолога в процесі професійного самовизначення підлітка з розумовою відсталістю. Шляхом педагогічного експерименту виявлено внутрішні особистісні резерви учнів, розкрито шляхи усвідомлення учнями себе в процесі професійного самовизначення, доведено, що в багатьох дітей цієї категорії ще не досить сформовані вміння й навички визначення своїх нахилів та інтересів до різних форм професійної діяльності.

Ключові слова: спеціальна школа, діти з порушеннями інтелектуального розвитку, професійна орієнтація, професійне самовизначення, професійна соціалізація, вчитель-дефектолог.

Сьогодні виникає гостра проблема у правильному виборі професії та професійній соціалізації в переважній більшості випускників середніх шкіл. Особливо важко це зробити молодим людям, які мають обмежені можливості здоров'я, відносяться до категорії «інвалідів». Зокрема, скрутно і дітям, які навчаються в спеціальних школах, тобто у яких існують порушення інтелектуального розвитку. Тому в сучасних умовах життєдіяльності питання забезпечення соціально-трудової адаптації розумово відсталих підлітків повинно стати одним із гуманістичних спрямувань суспільства. Невипадково дослідження окремих аспектів професійної соціалізації осіб, які мають порушення інтелектуального розвитку впродовж останніх десятиліть залишаються досить важливими та актуальними.

Основні проблеми соціально-трудової адаптації розумово відсталих випускників розкрито у дослідженнях А. Асафової (1967), Л. Виж'є (1969), П. Гороніна (1986), А. Іваницького (1986), В. Карвяліса (1988). Аналізуючи психологічні і соціально-психологічні механізми адаптації, автори зазначають важливість правильного вибору професії для кожного школяра в структурі психолого-педагогічного підходу до даної проблеми. Питанням соціалізації та адаптації розумово відсталих школярів приділяли увагу також українські вчені-дефектологи Віт. Бондар, Г. Мерсіянова, С. Миронова К. Турчинська, Г. Плешканівська, О. Хохліна та інші. Усі дослідники зазначають, що діти цієї категорії зазнають труднощів у майбутньому працевлаштуванні та соціалізації, що обумовлюється такими чинниками: психологічною неготовністю до моменту переходу від навчання до професійної праці; відсутністю прозорої життєвої перспективи; наявністю відчуття соціальної незахищеності; неадекватною самооцінкою та недостатньо сформованою оцінкою своїх можливостей та здібностей при визначенні змісту професії; нездатністю адекватно враховувати вплив виробничого мікроклімату на людину та неготовністю до подолання професійних труднощів.

Метою статті є визначення нових шляхів професійної соціалізації випускників шкіл із порушеннями інтелектуального розвитку.

У 1960–70-х роках ХХ століття в процесі перебудови спеціальної школи відповідно до Закону про зміцнення школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти УРСР посилювалися роль і значення трудового навчання і виховання. Це визначалося спрямованістю педагогічного процесу спеціальної школи на підготовку вихованців до практичної соціально корисної трудової діяльності в звичайних умовах соціального розвитку, а також тим впливом, який здійснює трудова діяльність учнів на корекцію недоліків психофізичного розвитку учнів [4, с. 100–101].

Вагоме значення мало і поступове започаткування системного навчання в спеціальних навчально-виховних закладах України, завдяки чому комплектування класів цих закладів почало здійснюватися залежно від рівня пізнавальних можливостей дітей. Саме диференційований підхід до

навчання (ініціатори та організатори експерименту наукові співробітники відділу дефектології Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР І. Єременко, Г. Мерсіянова, Л. Вавіна) став одним із дієвих шляхів реалізації індивідуального підходу на основі всебічного вивчення школярів на початковому етапі їх навчання. У спеціальних школах створюються окремі класи для дітей з різними пізнавальними можливостями, де зміст навчання передбачає різні вимоги до знань та умінь цих школярів. Навчання учнів відбувається на основі єдності та взаємодії найрізноманітніших фізичних і психічних процесів, станів та властивостей. У цьому навчанні задіяні такі психічні пізнавальні процеси, як відчуття, сприймання, уявлення, увага, пам'ять, процеси мислення, мовлення, а також емоційні та вольові риси. Безперечно, значну роль почав відігравати наявний фонд знань, умінь та навичок, риси темпераменту і характеру та взагалі стан здоров'я. Важливою складовою цього процесу стали особистісні потреби та мотиваційна сфера.

Вивчення практичного і теоретичного досвіду показало, що важливою ланкою системної підготовки учнів спеціальних шкіл до життя стали уроки трудового навчання. На них педагогічні працівники почали розділяти учнів на окремі групи. Це пов'язувалося з труднощами засвоєння програмного матеріалу. Тобто зверталася увага на дітей, які потребували постійної різноманітної допомоги від словесного пояснення до наочних та практичних дій з учителем. Спостереження вчителів-дефектологів показали, що є значна кількість дітей, які недостатньо могли усвідомлювати те, що пояснює чи повідомляє вчитель на уроці (правила, факти тощо). Цим дітям важко засвоювалися знання та опанувалися вміння під час навчання, вони потребували додаткового та індивідуального пояснення навчального матеріалу. Темп засвоєння навчального матеріалу з трудового виховання у цих дітей був досить низький. Ці учні мали також значні труднощі в орієнтуванні у практичному виконанні завдань та плануванні власних дій. Вони робили багато помилок, коли виконували якісь нові для них завдання: у розташуванні деталей, визначенні розмірів тощо [3, с. 19]. Це можна пояснити тим, що на етапі орієнтування в завданні в їхній свідомості не формувався повний і точний образ кінцевого результату роботи. Як результат, ці школярі не помічали помилок у своєму виробі, чи виконаній роботі. Причиною цього було, те що вони контролювали себе на основі неповного образу предмета чи способу діяльності, який сформувався у них на етапі попереднього орієнтування.

Також спостереження показали, що є певна кількість учнів, котрі можуть опанувати навчальний матеріал спеціальної школи на нижчому рівні. Вони потребували більшої кількості вправ, введення додаткових прийомів навчання, постійного контролю та додаткових інструкцій під час виконання практичних завдань, їм потрібні конкретні вказівки щодо виправлення допущених помилок, кожна наступна операція у процесі виготовлення виробу сприймалася ними як нове завдання [3, с. 45]. Низький рівень можливостей цієї групи дітей виявлявся при плануванні та виготовленні об'єктів праці, у неадекватному перенесенні раніше відомого в нові умови. Коли вони характеризували предмет праці, то часто називали його несуттєві ознаки, не зазначали просторових характеристик. Ці діти відмовлялися продовжувати виконання завдання, коли вони розуміли, що у них щось не виходить.

У подальшому системні дослідження вчених (Віт. Бондар, Є. Білевич, Г. Плешканівська, І. Бех та ін.) підтвердили, що учні з порушенням працездатності, як правило, розгальмовані, вони часто відволікаються, порушують поведінку, для них характерне невміння зосередитися, потрібні вольові зусилля для виконання будь-якого практичного завдання. На уроках трудового навчання ці діти не дослуховують інструкцію вчителя до кінця, не уважно розглядають зразок виробу, не визначають послідовність його виконання, допускають помилки та відмовляються їх виправляти, що і обумовлює специфіку роботи з подібною категорією дітей.

Тому, як зазначає Віт. Бондар, підготовка дітей з особливостями психофізичного розвитку до майбутньої трудової діяльності – одна із пріоритетних функцій навчально-виховного процесу спеціальної школи. Перехід від адміністративно-командної системи планового господарства до соціально-орієнтованої ринкової економіки потребує розробки нових підходів до змісту й організації навчально-виховної роботи в школі. В цих умовах на систему професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів покладаються нові завдання: оновлення соціальних пріоритетів особистості,

формування компетентності, посилення гнучкості та мобільності соціальної поведінки, підготовленості до праці й готовності включитися в трудову діяльність [1, с. 15].

Результати фундаментальних та прикладних досліджень дефектологічної науки значною мірою враховано в ході підготовки та прийняття Положення про спеціальну загальноосвітню школу (2008). Зокрема, в цьому документі зазначається, що навчально-виховний процес у спеціальній школі (школі-інтернаті) має створювати передумови для подолання порушень психофізичного розвитку, засвоєння учнями (вихованцями) програмового матеріалу, розвитку їх здібностей, професійно-трудової підготовки, подальшої соціалізації. Трудове навчання передбачає систему заходів, спрямованих на відновлення, компенсацію порушених функцій, оволодіння вихованцями трудовими вміннями і навичками, що основою для подальшої професійної підготовки. Трудове навчання здійснюється диференційовано з урахуванням психофізичних, індивідуальних особливостей та можливостей учня і може здійснюватися у формі професійного навчання. Професійне навчання організовується на базі навчально-виробничих майстерень, навчально-дослідних ділянок, підсобного господарства тощо. Професійна освіта, спрямована на оволодіння навичками спеціальності в спеціальній школі (школі-інтернаті) визначається з урахуванням рекомендацій лікарів, побажань учнів та їх батьків (осіб, які їх замінюють), потреб регіонів.

За таких умов перед учителем-дефектологом спеціальної школи постає важливе завдання – мати високу фахову підготовку (дефектологічну освіту), яка передбачає знання індивідуальних можливостей кожного учня, його психологічні та фізичні особливості та труднощі, які можуть виникати в нього на уроках трудового навчання і яких можна уникнути чи послабити, якщо здійснювати індивідуальний підхід.

Важливою складовою професійно-трудового навчання є надання допомоги дітям з розумовою недостатністю в професійному самовизначенні. Практика свідчить, що успішне подолання проблем із формування професійного самовизначення школярів цієї категорії вимагає комплексного підходу, що передбачає вдосконалення всієї системи професійної орієнтації і професійно-трудового навчання й виховання в спеціальних загальноосвітніх школах, а також використання ефективних форм і методів активної адаптації випускників цих шкіл в умовах сучасного виробництва. Говорячи про формування професійної спрямованості у спеціальній загальноосвітній школі, мається на увазі спеціально організований, психологічно та педагогічно контрольований процес, в якому здійснюється керівництво професійним становленням особистості розумово відсталого школяра, виявлення і розвиток інтересів до професії, схильностей та інших компонентів структури професійної спрямованості. Ефективно впливати на професійне самовизначення розумово відсталої молоді, яке передбачає розвиток індивіда як суб'єкта своєї майбутньої професійної діяльності, можна тільки за умови належної організації профорієнтаційної роботи в спеціальному освітньому закладі, метою якої є:

- розширення професійного світогляду учнів;
- формування у них суспільно значущих мотивів вибору професії та професійних інтересів;
- розвиток виражених спеціальних здібностей до певного виду професійної діяльності;
- формування професійних намірів та професійно важливих особистісних якостей;
- корекція рівня професійних домагань з урахуванням індивідуальних особливостей і стану психофізичного розвитку кожного школяра [3, с. 71].

Також, слід зауважити, що професійне самовизначення – процес розвитку особистості, внутрішнім змістом якого є формування системи знань про світ праці, позитивної трудової спрямованості, практичних умінь і навичок у суспільно значущій діяльності. Головна мета професійного самовизначення полягає у поступовому формуванні у розумово відсталого підлітка внутрішньої готовності до усвідомлення і самостійної побудови, коригування та реалізації перспектив свого розвитку (професійного, життєвого і особистісного), готовність розглядати себе такого, що розвивається в часі, і самостійно знаходити особистісно значущі смисли в конкретній професійній діяльності [1, с. 35].

Професійне самовизначення в порівнянні з особистісним передбачає більш конкретну

діяльність, яка визначається специфічним предметом, умовами, засобами праці, а також специфікою міжособистісних виробничих відносин і відповідальністю за дану роботу, що пов'язано з самим визначенням професії як обмеженого виду діяльності.

З метою пошуків нових підходів учителя-дефектолога до професійної соціалізації дітей з порушеннями інтелекту студентами, майбутніми дефектологами, під час педагогічної практики проведено емпіричне дослідження на базі навчально-реабілітаційного центру «Шанс» м. Дніпропетровськ. Для проведення дослідження було обрано 2 групи дітей підліткового віку у кількості 29 учнів з діагнозом легкої ступені розумової відсталості. 1 група – експериментальна (15 учнів), 7 дівчаток та 8 хлопців. 2 група – контрольна (14 учнів), 8 дівчаток та 6 хлопців.

Емпіричне дослідження складалося з трьох етапів – констатуючого, формуючого та контрольного.

На констатуючому етапі було розглянуто теоретичні аспекти професійного самовизначення школярів, підготовка їх до свідомого вибору професії, рівень їх знань про трудові навички, значення професії на виробництві тощо. Для того, щоб дослідити професійну орієнтацію у розумово відсталих підлітків були обрано й застосовано такі методики: «Диференційно-діагностичний опитувальник» (ДДО Е.А. Клімова); «Тест професійних інтересів» (Холланда); «Професійна готовність»; «Ціннісні орієнтації» М. Рокича; Дослідження сфери професійних переваг учнів (методика Йовайши).

На формуючому етапі з експериментальною групою дітей було проведено низку заходів виховного, роз'яснювального та консультативного характеру. Зокрема, надання інформації про світ професій та професійну орієнтацію; проведення заходів із особистісного розвитку підлітків із розумовою відсталістю; формування здатності до співвідношення своїх індивідуально-психологічних особливостей та можливостей з вимогами професії, яка обирається. Професійне інформування передбачало надання учням актуальних і достовірних відомостей, що містять характеристику професій, інформацію про професійні навчальні заклади, стан ринку праці.

Слід наголосити, що основне завдання полягало у виявленні внутрішніх ресурсів особистості та розкритті шляхів усвідомлення себе в процесі професійного самовизначення розумово відсталих підлітків.

Важливе значення мали серія групових так і індивідуальних бесід про професії, оскільки саме в них можна більш глибоко і конкретно познайомити учнів з окремими аспектами трудової діяльності у сфері виробництва. Бесіди проводилися на заняттях з трудового навчання, перед екскурсіями або по закінченні їх, а також у позанавчальний час.

На контрольному етапі повторно визначено професійне самовизначення дітей з метою визначення ефективності проведення формуючої роботи з даної проблеми.

Особливої уваги заслуговують переконливі результати формуючого етапу емпіричного дослідження за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (рис. 1).

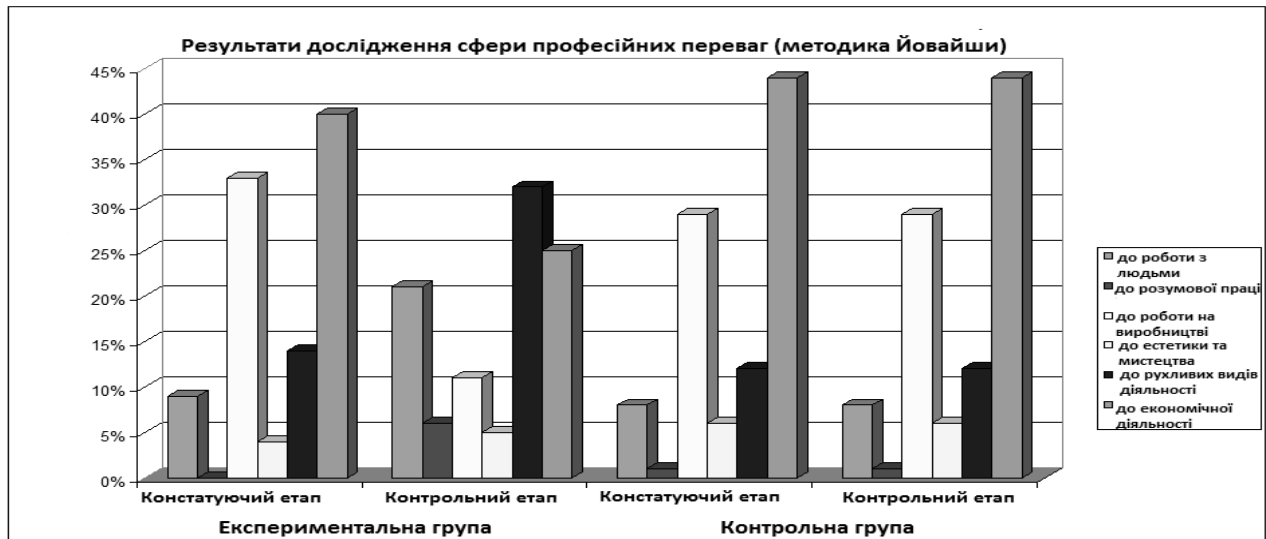
Рисунок 1 Результати рівня ціннісних орієнтацій за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича у контрольній та експериментальній групах на констатуючому та контрольному етапах

На основі результатів, отриманих у ході контрольного етапу дослідження, можна зробити висновок, що в розумово відсталих підлітків контрольної групи як і раніше завищені як термінальні цінності, так і інструментальні, а у розумово відсталих підлітків експериментальної групи ці цінності в ході цілеспрямованої корекційно-розвиткової роботи (формуючого етапу емпіричного дослідження) були переглянуті і тепер оцінюються адекватно своїм силам та можливостям. Із наведеної діаграми видно, що як і раніше у контрольній групі практично всі діти хочуть усе й відразу. Ціннісні орієнтації розумово відсталих підлітків дуже завищені, вони хочуть мати хорошу роботу та хорошу заробітну плату і при цьому нічого не робити.

Якщо на констатуючому етапі середнє значення ціннісних орієнтацій у експериментальній групі було завищене (67%), то зараз цей показник становить лише 11%. У експериментальній групі усі показники змінилися. Розумово відсталі підлітки стали реальніше оцінювати свої можливості та бажання.

Далі за допомогою методики Йовайши виявлено схильності, котрі переважають у розумово відсталих підлітків. Більшою мірою виділяються як і раніше незмінні схильності у дітей контрольної групи до економічної діяльності та до роботи на виробництві, тобто розумово відсталі діти хотіли б працювати у складі керівників, а не звичайними працівниками, що неможливо.

У експериментальній групі практично усі показники змінилися. Підлітки даної категорії переоцінили свої погляди на свою професійну діяльність. У цьому можна перекоонатися за допомогою рис. 2.

Риснок 2 Результати дослідження за методикою Йовайши

Результати свідчать, що в розумово відсталих підлітків експериментальної групи сформувалися вміння та навички щодо визначення своїх нахилів та інтересів у різних сферах професійної діяльності. Підлітки також хотіли б отримувати високий заробіток, але при цьому отримати спочатку ту освіту, яка б забезпечить рівень здібностей, а також розвинути навички й уміння в тій сфері діяльності, яку вони обрали, чого не можна сказати про розумово відсталих підлітків контрольної групи, оскільки всі їх амбіції і бажання є «абстрактними» цінностями, на відмінну від підлітків експериментальної групи, де амбіції та бажання «конкретні».

Отже, ціннісні орієнтації у двох обстежуваних вибірках істотно відрізняються один від одного. З термінальних цінностей для розумово відсталих підлітків експериментальної групи більш значимими є здоров'я, наявність хороших друзів і любов, а для розумово відсталих підлітків контрольної групи: матеріально забезпечене життя, здоров'я, цікава робота.

З інструментальних цінностей для підлітків експериментальної групи значимими є вихованість, освіченість, життєрадісність, тоді як в контрольній групі перевага була віддана незалежності.

З усього вищевикладеного випливає, що у розумово відсталих підлітків експериментальної групи, з якими проводився формуючий етап експерименту і розумово відсталими підлітками контрольної групи, з якими така робота не була проведена, – формуються різні життєві цінності.

Складаючи результати констатуючого та контрольного експериментів, можна зробити висновок, що формуючий етап дав позитивні результати для експериментальної групи, оскільки практично усі діти експериментальної групи визначилися у виборі своєї сфери діяльності.

З отриманих результатів видно, що проведена виховна, просвітницька та консультаційна робота вчителем-дефектологом підвищила рівень знань про світ професій, вплинула на самооцінку здібностей і можливостей розумово відсталих підлітків, на самостійність у прийнятті рішень і здатність до планування. Також підвищився інтерес до самоосвіти та саморозвитку у професійних галузях, які цікавлять підлітків.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що проблеми професійної соціалізації дітей з порушеннями інтелектуального розвитку досить глибоко вивчені і відображені в наукових працях вітчизняних і зарубіжних авторів. Проте низка аспектів у цій площині залишається маловивченою, а тому актуальною у сучасній корекційній педагогіці та спеціальній психології. Проведене емпіричне дослідження переконливо висвітлює, що в багатьох розумово відсталих підлітків ще не досить сформовані вміння та навички визначення своїх нахилів та інтересів до різних сфер професійної діяльності. Підлітки хочуть отримувати високий заробіток, при цьому мало хто замислюється про те, що для цього необхідно закінчити середній спеціальний навчальний заклад, набути здібності, навички та вміння в тій сфері діяльності, яку вони обрали. Для цього потрібна системна і послідовна праця

учителів-дефектологів спеціальних навчально-виховних закладів щодо розвитку сформованості необхідних особистісних рис підлітків у виборі професійної діяльності.

Використана література:

1. **Бондарь В. И.** Трудовое обучение во вспомогательной школе : пособие / В. И. Бондарь, Е. А. Билевич, Е. И. Теплицкая. – К. : Рад. школа, 1981. – 95 с.
2. **Бондар В. І.** Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності / В. І. Бондар. – К. : Рад. школа, 1988. – 126 с.
3. **Бондар В. І.** Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів : навч. посібн. / В. І. Бондар, К. В. Рейда. – К. : „МП Леся”, 2010. – 168 с.
4. **Гладуш В. А.** Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика : моногр. / В. А. Гладуш. – Д. : Пороги, 2012. – 292 с.
5. **Єременко І. Г.** Навчання учнів допоміжної школи користуватися знаннями і вміннями : посібник / І. Г. Єременко, Г. М. Мерсіянова. – К. : Рад. школа, 1971. – 136 с.
6. **Положення** про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1219-08>

References:

1. **Bondar' V. I.** Trudovoe obuchenie vo vspomogatel'noj shkole : posobie / V. I. Bondar', E. A. Bilevich, E. I. Teplickaja. – K. : Rad. shkola, 1981. – 95 s.
2. **Bondar V. I.** Pidgotovka uchniv dopomizhnoї shkoli do samostijnoї trudovoї dijāl'nosti / V. I. Bondar. – K. : Rad. shkola, 1988. – 126 s.
3. **Bondar V. I.** Osoblivosti formuvannja trudovoї kompetentnosti rozumovo vidstalih uchniv : navch. posibn. / V. I. Bondar, K. V. Rejda. – K. : „MP Lesja”, 2010. – 168 s.
4. **Gladush V. A.** Pisljadiplomna pedagogichna osvita defektologiv v Ukraini: teorija i praktika : monogr. / V. A. Gladush. – D. : Porogi, 2012. – 292 s.
5. **Єremenko I. G.** Navchannja uchniv dopomizhnoї shkoli koristuvatisja znannjami i vminnjami : posibnik / I. G. Єremenko, G. M. Mersijanova. – K. : Rad. shkola, 1971. – 136 s.
6. **Polozhennja** pro special'nu zagal'noosvitnju shkolu (shkolu-internat) dlja ditej, jaki potrebujut' korekції fizichnogo ta (abo) rozumovogo rozvitku – Rezhim dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1219-08>

Гладуш В.А., Лепетченко М.В. К вопросу профессиональной самоопределенности умственно отсталых подростков

Сделан анализ психолого-педагогических исследований отечественных ученых по проблемам социально-трудовой адаптации выпускников специальных учебных заведений, которые имеют интеллектуальные нарушения. Названы трудности трудоустройства и социализации этих подростков и факторы, которыми они обусловлены. Показано разработки украинской дефектологической науки, которые способствовали становлению и развитию профессионально-трудового обучения учащихся с нарушениями умственного развития в Украине: учет индивидуальных познавательных возможностей, личностных потребностей; применение дифференцированного подхода к комплектованию классов; формирование мотивационной сферы детей; создание системы профессионально-трудового обучения в учебных заведениях. Приведены основные положения нормативно-правовой базы, регулирующие организацию профессионально-трудового обучения в специальной общеобразовательной школе в современных условиях. Показана роль и место учителя-дефектолога в процессе профессионального самоопределения подростка с умственной отсталостью. Путем педагогического эксперимента выявлено внутренние личностные резервы учеников, раскрыты пути осознания учениками себя в процессе профессионального самоопределения, доказано, что у многих детей этой категории еще недостаточно сформированы умения и навыки определения своих склонностей и интересов к различным формам профессиональной деятельности.

Ключевые слова: специальная школа, дети с нарушениями интеллектуального развития, профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение, профессиональная социализация, учитель-дефектолог.

Gladush V.A., Lepetchenko M.V.. To the subject of professional self-determination of mentally retarded teenagers

It was analyzed the psychological and educational works of native scientists on the topic of social and labor adaptation of graduates of specialized secondary educational institutions, which have intellectual disabilities. It is mentioned the difficulties of employment and socialization of these teenagers and the factors by which they are caused. It is presented the the development of defectology as science in Ukraine, which contributed to the establishment and development of vocational and labor training of pupils with mental disabilities in Ukraine: the record of individual cognitive abilities, personal needs; a differentiated approach to the organization of classes; formation of motivational sphere of children; creating a system of professional and labor training in educational institutions. It is mentioned the main positions of the legal framework, which is governing the organization of vocational and labor training in special secondary school in modern conditions. It is shown the role and place of the teacher-defectologist in professional self-determination of a teenager with mental retardation. With the help of pedagogical experiment it is revealed the internal personal reserves students. It is shown the way of awareness of pupils as themselves in the course of professional self-determination. It is proved that many children of this category are still not able to form their aptitudes and interests to the various forms of professional activity.

Key words: special school, children with intellectual disabilities, professional orientation, professional self-determination, professional socialization, the teacher defectologist.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015 р.

Статтю прийнято до друку 20.09. 2015 р.

УДК 376.352.03:796

Глоба О.П.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

У статті розглядаються питання самореалізації осіб з обмеженими можливостями у процесі їх трудової реабілітації. Проаналізовано забезпечення диференційованого навчання дітей різних категорій в межах національної державної системи. Зазначено, що реалізація державних і регіональних програм соціального захисту населення в Україні неможлива без реанімації та розвитку сучасної системи професійної освіти (в тому числі для інвалідів) за конкурентоспроможними професіями та спеціальностями. Доведено, що проведене теоретичне дослідження, знайомство з інноваційними розробками науковців-практиків щодо покращення стану осіб з обмеженнями життєдіяльності, аналіз практичного досвіду вирішення проблем їх професійної орієнтації та трудової реабілітації, результати проведеної експериментальної роботи дозволяють сформулювати ряд пропозицій рекомендаційного характеру щодо покращення результативності діяльності реабілітаційних центрів стосовно працевлаштування інвалідів, удосконалення організаційної структури та управління системою професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Ключові слова: психофізична реабілітація, соціальна адаптація, інклюзія, інтеграція, трудова реабілітація, медико-психолого-педагогічний супровід.

Згідно з Конституцією України кожному громадянину держави гарантовано право на працю, вільне обрання професії та можливість заробляти собі на життя працею.

Разом з тим, інваліди не можуть конкурувати із здоровими на ринку праці, особливо в сучасних економічних умовах. Тому професійна реабілітація інвалідів стала однією з найважливіших проблем суспільства.

Права інвалідів на отримання соціальної допомоги та реабілітації закріплені у законі «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991р.), Постановами КМУ від 03.05.1995р. №314 «Про організацію робочих місць та працевлаштування інвалідів», №1767 від 28.12.2001р. «Про затвердження порядку сплати підприємствами (об'єднаннями), установами і організаціями штрафних санкцій до відділень Фонду соціального захисту інвалідів, акумуляції, обліку та використання цих коштів», Указом Президента України від 13.06.2001р. №519, яким затверджена Національна програма професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

В Україні функціонують 611 реабілітаційних закладів, з яких лише 23 займаються професійною та трудовою реабілітацією осіб з обмеженими фізичними можливостями. Структура зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями за період з 1994 року істотно не змінювалася. Найбільша частина їх зайнята у сфері матеріального виробництва: у промисловості, сільському господарстві та будівництві, а також у невиробничих сферах - у системі охорони здоров'я та освіти. З числа зайнятих 39 відсотків становлять жінки. Створення і функціонування належної виробничої, соціальної та реабілітаційної інфраструктури громадських організацій інвалідів допоможе громадянам з обмеженими фізичними можливостями працевлаштуватися, пристосуватися до самостійного життя і за наявності державної підтримки відчувати себе корисними для суспільства.

У психології достатньо глибоко досліджені проблеми психологічних процесів і явищ, властивих людям певної історичної, соціально-територіальної, соціально-вікової, соціально-культурної спільностей; розроблені напрямки і технології психологічної роботи з дітьми та молоддю (Б. Анан'єв, В. Мясіщев, Ю. Забродин, Є. Рогов, С. Рубінштейн та ін.), багато досліджень, присвячених професійній діяльності фахівців з соціально-педагогічної роботи (В. Бочарова, І. Мигович, С. Григор'єв, Є. Холостова), обґрунтуванню особистісно-орієнтованого характеру соціальної роботи (С. Белічева, Б.